

“Глобалната финансова криза от 2007г. - 2008г. - криза на капитализма, криза на държавното управление на икономиката или криза на човешкото знание за света”

МИХАИЛ СТАЙЧЕВ КОЛЕВ

УНИВЕРСИТЕТ ЗА НАЦИОНАЛНО И СВЕТОВНО СТОПАНСТВО

ФИНАНСОВО-СЧЕТОВОДЕН ФАКУЛТЕТ

Катедра „Финанси”

Резюме:

Предмет на настоящата разработка, цели да опише сегашната икономическа ситуация, причините за днешната финансова кризата, нейното настъпване и влияние, начините за противодействие и заключение от направения анализ. Анализирана е българската икономика, както и възможното отражение на глобалната криза върху нея. Направен е извода, че настоящата криза се дължи основно на държавното управление на икономиката. Обяснено, че няма криза на капитализма, а има по-точно криза при действията на правителствата, които се противопоставят на пазарните механизми на капитализма. Направен е опит да се изкаже кратко становище, че няма криза на човешкото знание за света, но има проблем със знанието, при разбирането и приемането на определени допускания в икономиката.

1. Въведение:

Без съмнение, най-дискутираният в този момент проблем е глобалната финансова криза. Тя е особено интересна за икономическите общности, защото всяка една икономическа школа има свой подход в разглеждането на кризата, причините за нейната поява, отражението ѝ върху икономиката и политиката за противодействие на негативните последици, в следствие на рецесията, която обхваща най-големите икономики в света. Единодушни в твърденията си обаче са икономистите, които твърдят че кризата започва от САЩ. Това е закономерно, като се изхожда от факта, че американската икономика е най-мощна, независимо, че дялът ѝ в световния брутен обществен продукт спадна от 40 процента в края на Втората Световна Война до около 20 процента през 2008 година. Затова едно нейно забавяне предизвиква забавяне и на другите световни икономики, защото Европа, Япония и Китай в сегашния си вид няма как да се противопоставят на това положение.

Днес ние не сме изправени пред началото на една нова глобална ера, а пред края на един дълъг глобализационен цикъл. Междувременно глобализацията достигна размери, които не могат да бъдат наречени необратими. Напротив, глобализацията достигна размери, които не могат да бъдат наречени трайни. Твърде много са напрегнати силите на всеки един от нас, твърде много са наточени социалните структури на отделните нации и на икономическото пространство като цяло, за да могат да работят добре в дългосрочна перспектива. Без съмнение глобализацията следва американските правила. Те определят темпа на финансовите пазари и модела на международните компании.¹

Настоящата криза, характеризирана като неповторима от някои автори, има поведение аналогично с предишните такива. С развитието на технологиите се ускори и развитието на кризите, като се очаква да стават още по-бързи, заради съкращаване на технологичното време. Кризите обаче се зараждат винаги в епохи на еуфория и оптимизъм. Днешната криза е криза на свърхликвидност и погрешното разпределение на инвестициите и спестяванията в световен мащаб, на пълното разрастване на финансовия сектор без движение на реални блага. Плашещо е че още през 2005 година спестяванията на американските домакинства достигнаха отрицателна квота.

Станали сме свидетели и на глобализацията на финансовите потоци. Негативните тенденции се доминират и от съществуващата криза на доверие. За съжаление постигнатото доверие с държавна намеса е краткосрочно, а истинското доверие идва от пазарните участници, но такъв тип доверие е дългосрочно и трябва значителен времеви период за реализирането му. Основната причина за сегашната криза е паричната дискреция.² Има първоначално поддържане на по-ниски пазарни лихвени проценти (които се определят от предпочитанията към спестяване, потребление и инвестиции), в сравнение с естественото им ниво и в следствие, тези пазарни проценти рядко надвишават това ниво. Тези инициирани колебания на лихвените проценти, предизвикани от увеличението на парите в обръщение, имат като резултат разрушаване на структурата и предпочитанията към спестяване, инвестиране и потребление. От години емисионните банки на индустриалните държави под ръководството на американския Федерален резерв се опитват да ускорят икономическия растеж чрез провеждане на крайна политика на „леките“ пари. Но тази политика на екстремално ниски лихви и на наводняване на пазара с парични знаци не постигна ефекта, който желаят емисионните банкери. Потреблението на населението в най-добрия случай си запазва посредствените темпове, а компаниите инвестират доста

¹ Мак Оте – „Кризата идва”

² Проф. Николай Неновски – „Бележки за кризата”

сдържано в закупуването на нови технически съоръжения. Ето защо паричните потоци все повече се насочват към спекулативни инвестиции в акции на технологични компании, недвижими имоти, хедж-фондове или цели държави и предизвикаха превръщането им в спекулативни балони. Междувременно глобалната финансова система се превърна в пирамида от кредити, които и при най-добра воля няма да могат да бъдат погасени. Ситуацията днес е много по-опасна, защото най-богатата и икономически най-мощната световна сила е предвестникът и двигателят на глобалното задлъжняване.

2. Кризата и човешкото знание за света:

Знанието стои в основата на всичко. Без знание за света, за технологиите, за икономиката или без знанието във всички сфери на социално-икономическите области, не би било уместно да се счита, че просперитетът и развитието биха имали значение. Проблемът за знанието на човека за света е повече философски, отколкото икономически, но въпреки това има важно значение за разбирането на днешната криза. Проблемите, които се разглеждат сред либертарианските общества, са повече насочени към знанието на човека, за проблеми, разглеждащи равновесието, за структурата на капитала или по-точно за неговата структура във времето. Дали обаче действително формалния икономически анализ носи някакво знание за това, което се случва в реалния свят. Поставя се въпроса и за мястото на традиционният равновесен модел? Самото понятие за равновесие и методите, прилагани в чистия анализ имат ясно значение, само когато се придържат към анализа на действията на отделния човек. И това че ние преминаваме в една различна сфера и незабелязано привнасяме нов елемент с различен от цялото характер, обяснявайки взаимодействието между много различни индивиди, т.е. превръщаме икономиката в раздел от чистата логика. Проблематичен е момента, с действията на отделния човек и неговите решения. Доколкото съществуват равновесни отношения между последователните действия на даден човек, те са част от изпълнението на един и същ план, всяка промяна в съответното знание на този човек, тоест всяка промяна, която го води към промяна в неговия план, прекъсва отношението на равновесие между неговите действия, предприети преди и след промяната в неговото знание. Равновесното отношение обхваща само действията на човек през периода, в който очакванията му се сбъдват. Доколкото равновесието е отношение между действия, а действията на един човек трябва по необходимост да се извършват последователно във времето, очевидно е, че отрязъкът от време е важен, за да се придаде на понятието за равновесие някакво значение. Това заслужава да бъде споменато, тъй като много икономисти се оказват в състояние да не намерят място за времето в равновесния анализ и поради това ни внушават, че равновесието трябва да се възприема като безвремие. Положението обаче е различно при планове, определени едновременно, но независимо един от друг, от много хора. В първия случай, за да се осъществят всички тези планове, е необходимо те да се основават на очакването на един и същ пакет от външни събития, докато, ако различни хора основават намеренията си на конфликтни очаквания, нито един сбор от външни събития не би могъл да направи възможно изпълнението на всички тези планове. И второ, в едно общество, основано на размяната, плановите в значителна степен ще предизвикват действия, изискващи съответни действия на другите индивиди. Това означава, че плановите на различните хора трябва да бъдат в съчетание по един особен начин, ако дори само се предполага, че всички те са състояние да бъдат изпълнени.³

³ Фридрих Хаейк – „Икономика и знание”

Може да се направи извода, че проблема, свързан с човешкото знание за света е насочен, по-специално към отношението „знание и икономика” и различните икономическите школи, заради техните различни разбирания. А според пазарния принцип, „колкото повече държавата планира, толкова по-трудно става планирането от страна на отделния човек”.

3. Кризата и капитализма:

Настоящата криза може да даде отговор, на това дали днешния капитализъм е в криза, но само ако се направи един по-задълбочен поглед на съвременната икономическа конюнктура. Без съмнение, капитализма, освободен от държавна намеса – *laissez-faire*, е носител на възможно най-голямата икономическа и индивидуална свобода и на просперитет за огромни маси хора.

По време на сегашната икономическа криза, първата задача е да я разберем, както и да определим причините за появата ѝ. Това беше криза причинена от регулациите, субсидирането, държавната интервенция, затова не е възможно да ѝ се противодейства с повече регулации и държавна намеса. В основата на проблема са действията на централната банка и абсолютните държавни гаранции за рисковото поведение. Поради причината, че Федералният Резерв печата пари и управлява лихвения процент, всяко твърдение, че сегашния капитализъм е от вида *laissez-faire* се проваля още в началото. Междувременно Конгреса и регулаторните органи в САЩ направиха така, че ипотечните компании Фани Мей и Фреди Мак да се превърнат в огромни дуополи в индустрията на ипотечно финансиране. Техният дълг беше изцяло подсигурен от държавната хазна, така те имаха възможност да разширяват своя дълг и да поемат рискови трансакции.

Във Вашингтон имаше съгласие по основните въпроси, че притежанието на собствено жилище е хубаво нещо, затова повече притежатели на собствено жилище се приемаше да бъде още по-добре. Така Конгреса и регулаторните органи насърчаваха Фани Мей, Фреди Мак и други ипотечни кредитори, да увеличат размера на отпуснатите кредити за хората, които досега не отговаряха на кредитните изисквания. За да генерират повече ипотечни кредити за хората с ниски и средни доходи, държавните органи намалиха изискванията за лично участие на заемателите при получаване на кредит за жилище, пресираха кредиторите да увеличат броя на „изпълнимите кредити” и напълно гарантираха драматичната експанзия на Фани Мей и Фреди Мак. Развързката от цялата тази работа: делът на ипотеките, класифицирани като нискокачествени се увеличи рязко, а качеството на тези заеми намаля. Същевременно кредитната експанзия предизвикана от Федералния Резерв, помогна да направи този тип кредитиране възможно.⁴

Никой никога не е твърдял, че по времето на свободния капитализъм заработват най-добре онези, които от гледна точка на вечните ценностни норми трябва да бъдат предпочетени. Това, което донася капиталистическата пазарна демокрация, е прекратяване на награждаването на хората съобразно техните „истински” заслуги, придобитата по рождение стойност и морално превъзходство. Това, което прави един човек повече или по-малко проспериращ, е не преценката на неговия принос от гледна точка на някакъв „абсолютен” принцип на справедливостта, но оценката от страна на неговите съвременници, прилагачи изключително мярката на техните собствени лични желания, стремежи и цели. Точно това именно означава демократичната система на

⁴ CATO Institute – David Boaz – “The return of big government”

пазара. Потребителите са на върха, т.е. те са господарите. Те искат да бъдат задоволени.⁵

Проблема е че, на всеки му беше обещано всичко – евтини пари, евтини кредити, растящи цени на имоти. Всички тези пари и всичките купувачи допринесоха за увеличението на цените на имотите рязко нагоре. Но всички хубави неща, които са базирани на неустойчиви политики, задължително достигат своя логичен край. Когато цените на имотите започнаха да падат, много от заемополучателите започнаха да изпитват проблеми. Финансовите компании застрашаваха да почнат да падат като при ефекта на доминото, непрекъснато се разширяваха спасителни планове за най-различни икономически индустрии, за съжаление с пари изцяло собственост на данъкоплатците. И вместо държавните органи да не се месят, позволявайки на компаниите да банкрутират или да се реорганизируют, като се даде възможност на техните работници да отидат в по-ефективно работещи компании, Федералния Резерв се опитва да запази почти всяко предприятие работещо. Нещо противоречащо на икономическата логика, а именно че при взети грешни бизнес и управленски решения, би следвало да се поеме отговорност от страна на компаниите.

Проблема е, че спешните мерките, които бяха предприети сега от правителството в САЩ, имат характера на панически и с недългосрочен характер. Конгреса би следвало да насочи своето внимание към дългосрочни политики, базирани се на реалните причини за сегашното състояние. Конгреса би следвало да престане да пресираща кредиторите да отпускат кредити на неквалифицирани заемополучатели. Министерството на финансите би следвало да използва своята власт като попечител да ликвидира Фани Мей и Фреди Мак. Правителство трябва да се въздържа да използва инвестирането в акции на компании, целейки да упражнява власт над техните операции, защото по този начин се руши пазарната логика.

Като урок от сегашната криза, може да се извлече, че политиците предпочитат да обещават – ниски лихви, възможни кредити, по-високи цени на имотите, ниски цени на бензина и т.н. Затова е хубаво политиците да стоят надалече от тези неща, като оставят пазара сам да реши какви да бъдат цените и лихвите. Кризата доказва, че когато се прави опит от страна на политиците, да пречат на пазарния принцип на развитие, негативите няма как да бъдат избегнати. Затова, лично мое мнение е, че криза на капитализма няма, а има криза в следствие на отдръпването от основите на истинския автентичен капитализъм и погрешните държавни политики.

3. Кризата и държавното управление на икономиката:

Държавата е нещо, без което нямаше как да бъдат постигнати всичките днешни иновации, целия просперитет на западните общества, новите съвременни технологии, но нейния принос не бе в основата на непрекъснатата държавна намеса и контрол във всички сфери, а в опита да запази пазарния принцип на развитие на икономиката, но в момента, в който „Държавата” започна да преценява, че може по-добре да се справя от пазарните механизми – натрупваните и акумулирани грешки, в следствие на държавните провали – се усетиха от всички. Друг е въпроса, че интерпретациите от случващото се до момента бяха и продължават да бъдат различни.

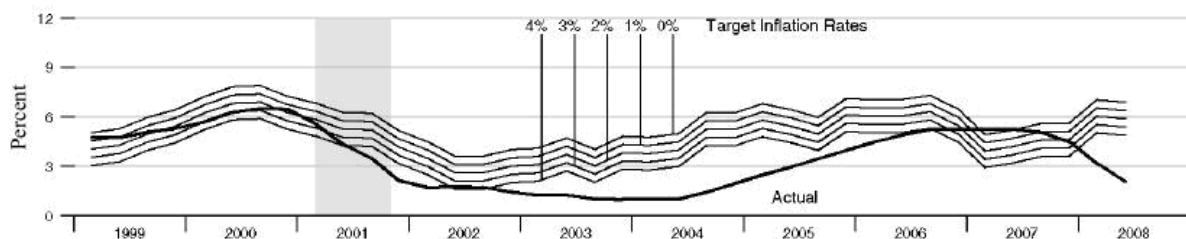
Правилната роля на държавата е именно да наказва престъпниците и да пази честните граждани. Правителствата трябва да съществуват, за да защитават правата, за

⁵ Лудвиг фон Мизес – „Антикапиталистическото мислене”

да ни защитават от онези хора, които искат да използват насилие против нас.⁶ Ако искат физическата сила да бъде отхвърлена от обществените взаимоотношения, хората се нуждаят от институция, натоварена със задачата да защитава техните права съгласно обективен набор от правила. Това е задачата на правителството – на легитимното правителство – неговата основна задача, единственото му морално оправдание и причината, поради която хората се нуждаят от правителство. Правителството е средството за поставяне на ответното използване на физическа сила под обективен контрол – т.е. под властта на обективно формулирани закони.⁷

В съвременен план съществуват два основни повода за избухването на кризата: колапса на долара и спукването на балона на недвижимите имоти в САЩ. Кризите се разрастват от неестествената интервенция на правителството в периода преди депресията – умишленото увеличаване от страна на централната банка на паричната база. Централните банки могат еднолично да определят лихвения процент, като могат същевременно да въздействат на останалите банки, по отношение на тяхната кредитна политика и така поставят паричното предлагане под своя контрол. Счита се, че това е основната причина за възникването на бизнес цикъла. В икономиката съществува „Правилото на Тейлър“, което представлява съвременен метод за изчисляване последователен равновесен лихвен процент, в зависимост от настоящата инфлация, реалния доход, като същевременно се цели подържане на целева стойност на инфлацията. На графиката се вижда, че Федералния резерв е свалил лихвите за периода между 2001 и 2006 година на нива, целящи 2% инфлация. Проблемата е, че за този период, Федералния резерв е свалил лихвите под нивата, последователно целящи стабилност в номиналния доход. По този начин, чрез кредитната експанзия се образува и балонът, в цените на недвижимите имоти.⁸

Графика.1.⁹

За устойчив растеж в икономиката се счита този, който е породен от нарастването на спестяванията. Централните банки имат възможност да емитират непокрити пари. По същество кредитната експанзия означава, че се появяват непокрити със стоки и услуги пари. По отношение на капитала, при провеждане на кредитната експанзия, дългосрочните последици се различават от тези, предизвикани от увеличение на спестяванията, независимо че първоначалният ефект е подобен.

Графика.2.¹⁰

⁶ Дейвид Боаз – „Либертарианството: Въведение“

⁷ Айн Ранд – „Добродетелта на егоизма“

⁸ Lawrence H. White – “How did we get into this financial mess?” – CATO Institute Briefing Papers

⁹ Source: Federal Reserve Bank of St. Louis, *Monetary Trends* (October 2008)

¹⁰ Roger Garrison – “The Austrian Theory of the Business Cycle”

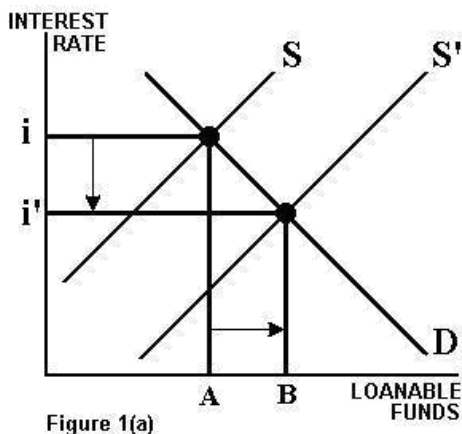

Figure 1(a)

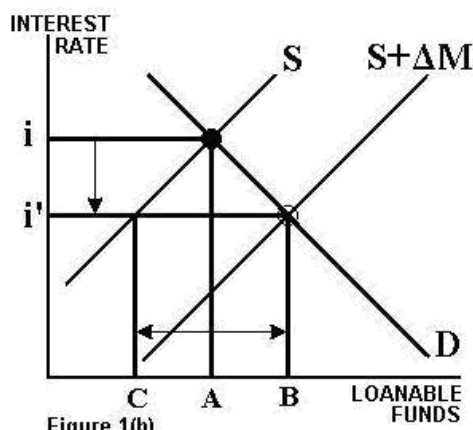

Figure 1(b)

Продължилото поддържане на ниски лихвени проценти, съпроводено с невъзможност или нежелание за преценка на предприетия инвестиционен риск, заедно с улеснения достъп до капиталов ресурс на глобално ниво, доведе до свръхтърсене на финансови инструменти като подкрепените с американски ипотечни заеми облигации. Нискокачествените ипотечни облигации (subprime) се вписват в мащабна социална цел и дългосрочна национална стратегия на САЩ. Те са насърчавана иновация, бодро обявявана в течение на десетилетие като пазарно решение на проблема за достъп до жилищно кредитиране на семействата с ниски доходи. Важен елемент обаче са държавно гарантираните банки Freddie Mac и Fannie Mae, поддържащи силна лобистка мрежа в Конгреса. И както често се случва със социалните начинания, резултатът е тъкмо обратният.¹¹

В резултат на това, финансовите компании, които издават ипотечи, се стремяха да увеличат рязко обемите на своите продажби на нови ипотечни заеми. Банките се освобождаваха от риска като секюритизираха хиляди жилищни заеми и ги пускаха на международните пазари. Със създаването на синтетичен индекс през 2006 година, който следи този тип облигации, се спомогна за ликвидното търгуване на риска, посредством кредитни инструменти и се осигури възможност за оценяване на реалната стойност на тези книжа от пазара. В началото на 2007 г. в следствие на внезапното понижаване на индекса, започна да се усеща предстоящата криза в сектора, но локализирането на риска остава неясно. Това дава старт на паниката, отключена от страха от загуби с неизвестни размери. Проблемите дойдоха от конкретния дизайн на тези „токсични“ облигации и от механизма им на последващо прехвърляне. Те се оказаха силно чувствителни към цените на определени активи и многократно по-предразположени към образуването на балони. Но така или иначе новият финансов ред, посредством финансовия инженеринг, е създал инструмент, за който е характерно непрозрачния начин на разпръскване на риска на глобално ниво.

Вследствие на реализираните загуби от ипотечни заеми, инвеститорите внезапно промениха своето поведение на пазара и предразположеността си към поемане на риск. Те не само преустановиха купуването на високорискови ипотечни облигации, но изцяло престанаха да купуват на кредитните пазари. За неочаквано кратък период от време, сделките със структурирани продукти драматично намаляха, като пряко следствие на пресушената ликвидност на пазарите. В резултат на това се получи нарушение в равновесното функциониране на капиталово-кредитните пазари. Поради невъзможност за продажба на ипотеките си, фирмите – които издават ипотечни облигации, нямат достатъчно средства да ги съхраняват за собствена сметка и това

¹¹ Румен Аврамов – „Паниката '07” – Приложна Икономика

предизвиква фалита им. Обхванатият от трусове пазар на високорискови ипотечни облигации, започна да се отразява и върху другите икономически сектори. Фалитите на едни от най-големите инвестиционни банки, сериозните финансови проблеми на редица компании, национализираните Фани Мей и Фреди Мак, показва че вече няма практичност на максимата „твърде голяма за да фалира“.

За съжаление спасяването в случай на нужда на големите банки става официална политика - което се знае от всички пазарни участници. През годините тази политика се реформира, като в един момент на Федералната корпорация за застраховане на депозитите се забранява да спасява банки, освен ако не са със "системно значение" или ако това не е най-евтиният начин за гарантиране на защитените вложители. По този начин се появява и моралния хазарт.

Всяка голяма банка знае, че ако ѝ се случи нещо, правителството ще я спаси - това знаят и нейните клиенти. И двете изкривяват пазарните сигнали и пазарната дисциплина. Ако банката се възприема като "твърде голяма да фалира", нейните кредитори нямат стимул да се интересуват как тя се управлява - те знаят, че в крайна сметка парите им са защитени от държавата, от данъкоплатците. Не само че не се интересуват от риска, поеман от банката, но и са готови да ѝ отпускат финансиране при ниски лихви - отново заради убедеността им, че те не носят риск, тъй като рискът е поет от държавата.

От своя страна съответната финансова институция - която е твърде голяма да фалира - знае, че всички я възприемат за напълно сигурна, и може да си осигурява големи обеми от евтино финансиране. При това независимо дали поема големи рискове или не. Което насърчава рисково поведение. Печалбите - частни, загубите - за обществото: рецепта за голям проблем, който във всеки момент може да се стовари върху данъкоплатците. И той не закъснява да се стовари върху тях.¹²

4. Кризата и България

За съжаление кризата вече оказва влияние и върху България, като резултатите от проявлението ѝ не дадоха отражение в макроикономическите индикатори към края на 2008 година, заради съществуването на по-голям времеви период за адаптиране на икономическите участници към новата икономическа конюнктура. Страна с ограничени местни спестявания и силно зависима от експорта и от чуждите инвестиции, България по-скоро следва да промени очакванията и доверието на външния свят към себе си. Но въпросът с репутацията е сред най-деликатните за българските политици в началото на 2009 г.¹³ През последните три години България е получила средно около 30% от БВП приток на чуждестранен капитал (преки инвестиции и дълг). Ясно е, че не е възможно да бъде формулиран фискален пакет, който да неутрализира възможно рязко забавяне на този приток на средства отвън. Следователно фискалната политика трябва да бъде насочена към поддържане на доверието на чуждестранните инвеститори, а не към замяна на техните инвестиции с правителствени разходи.¹⁴

Една от основните причини, поради която е много вероятно да се забави сериозно икономическия растеж, е факта че страната ни е силно обвързана с европейската икономика. България е малка отворена икономика с валутен борд, което я прави уязвима на външни шокове и съществува реално очакване за определено внасяне на негативни ефекти, породени от глобалната финансова криза. За съжаление към края

¹² Георги Ангелов – Приложна Икономика – „Твърде голям за да фалира“

¹³ Ивайло Николов – Приложна Икономика – „Краят на Кризата“

¹⁴ Калин Христов – „Ограниченията на антикризисните мерки“ – Приложна Икономика

на 2008 година дава сигнал за негативни очаквания, изразяващи се в това, че началото на 2008 година до края на третото тримесечие, средният прираст на БВП е 7%, докато за четвъртото тримесечие се наблюдава рязък спад, характеризиращ се с 3,6% прираст по данни на БНБ. Силно обезпокоителен е факта, за последното тримесечие на 2008 година спада на ПЧИ е поне два пъти в сравнение за същия период на 2007 година. Притеснителна е адаптивността на икономиката ни към ПЧИ, защото когато те започнат да намаляват, последствията се очакват да бъдат негативни относно социално-икономическото ни развитие.¹⁵

Валутният борд в България, в основата си е изграден върху политиката на ЕЦБ и затова, когато ЕЦБ поддържа ниски основни лихви, това се пренася и в България, и води до бързо нарастване на паричната маса, в следствие и на кредитирането, а като резултат и на повишаващата се инфлация и нарастване на работните заплати – това допринася за рязкото увеличение на дефицита по текущата сметка. С покачането на жизнения стандарт в България, доходът отива в голяма степен за потребление на вносни стоки, а от друга страна, наличието на криза на външните пазари затруднява износа. Това води до увеличение на търговския дефицит. За периода януари – декември 2008 г. текущата сметка има дефицит в размер на 8278.4 млн. евро (24.3% от БВП), при дефицит от 6303.4 млн. евро (21.8% от БВП) за същия период на 2007 г.¹⁶ Тревожна е също и разликата между инвестициите, които са около 39% от БВП и спестяванията – около 16%. Относителната стабилност на местните спестяванията обаче не е достатъчна за финансиране на необходимостта от инвестиции в икономиката.¹⁷ През четвъртото тримесечие на 2008 г. безработните лица са 177.7 хил., а коефициентът на безработица - 5.0%. Спрямо четвъртото тримесечие на 2007 г. броят на безработните лица намалява с 37.6 хил., а коефициентът на безработица - с 1.1 пункта.¹⁸

Негативните перспективи пред европейската икономика неизменно влияят и върху България. Много големия дял от износа ни, както и преките чуждестранни инвестиции, зависят от компаниите, опериращи в Европейската общност. Близко 85% от инвестициите в България са с източник страните членки на ЕС, а износът на България към ЕС е около 60%. Финансирането на инвестициите в частния сектор става чрез приток на външни капитали, които компенсират вече все по-проблематичния и рисков дефицит по текущата сметка. За съжаление, няма как да задържат техните досегашните темпове на инвестиране и купуване, заради изпитаните негативните последици на прогнозираната рецесия и сериозен спад на икономиките в Евроразона, като ЕК има прогноза за спад на европейската икономика и през първите две тримесечия на 2009 година. България е силно уязвима към негативното развитие в европейската икономика – заради продължаващите процеси на интеграция на страната ни.

Кризата има опасност да засегне България по-скоро чрез въздействие върху реалната икономика и пренасяйки се към финансовия сектор. Очаквано е най-потърпевшите сектори от кризата да са строителство и недвижимите имоти, металургия и добивна промишленост, машиностроене, химическа и текстилна промишленост, транспорт и туризъм. Причината е крайно забавената европейска икономика, което е предпоставка за очаквани ниски равнища на растеж. Притеснителен факт към настоящата конюнктура е, че строителството и сделките с недвижими имоти бяха в основата на растежа в страната, като общия оборот на сделките с недвижими имоти достигна 40% от БВП през 2007 г. Още през първите шест месеца на 2008 г. спрямо същия период на 2007 година, в сектора на строителството имаше спад от 24%, а в

¹⁵ Проф. Г. Минасян – Безпощадното IV-то тримесечие '08

¹⁶ БНБ – Платежен баланс

¹⁷ Димитър Чобанов – “Спестявания и инвестиции в България - кризата и отражението и върху някои показатели” – ИПИ

¹⁸ НСИ – Безработица

недвижимите имоти спадът бе 40%. Причината е, че основно влияние върху двата сектора оказва силната зависимост от външните инвестиции и търсенето в чужбина. Има нужда от продължителен приток на капитали, на базата на който ще се осигури растежа в тези сектори, но за момента големите инвеститори са в затруднено положение и се опитват да решат своите икономически проблеми. В следствие на поскъпването на кредитите и по-трудната му достъпност, инвеститорите са по-предпазливи – има прогнози за спад на печалбите и доста големи проекти в сектора на недвижимостите са замразени. Нарасналото кредитиране увеличава разликата между произведения продукт и платежоспособното търсене, нараства инфлацията, външните дисбаланси се разширяват и това води до намаляване конкурентоспособността на страната и влошава перспективите за развитие. Плашещ е факта, че външният местен дълг на българските фирми и банки е около 90% от БВП. Съществува реална опасност от предразположеност на бизнеса към външни шокове. Нарастването на частния корпоративен дълг през последните години също носи определена уязвимост. Българската реална икономика е сериозно задължняла спрямо БВП, при това доста повече, в сравнение стойностите на задължнялост на другите страни от Централна и Югоизточна Европа. Икономическият растеж през 2007 г., обаче, е с лоша структура, която не гарантира устойчивост, в т.ч. е съпроводен с рекордно голямо нарастване на задълженията на предприятията. Към 31.12.2007 г. задълженията надхвърлиха 116 млрд.лв. В сравнение с края на 2006 г., увеличението с 35.4 млрд. лв. е 43.7%, а спрямо 2002 г. прирастът от 78.5 млрд.лв. е 3.1 пъти.¹⁹

Рестриктивните мерки – увеличаването на минималните задължителни резерви, които бяха въведени първоначално от БНБ, доведоха до забавяне темпа на нарастване на отпуснатите кредити. Но ресурсът бе насочен към небанковите финансови институции, които продължиха процеса на кредитиране. Като резултат, функционирането на банките става по-неефективно, заради намалената ликвидност. За момента банковата система в България е стабилна, защото банките, които оперират в страната, са относително независими от банките майки и използват традиционно банкиране. Затруднения достъп до пари на европейския пазар се отрази и у нас, значително оскъпявайки ресурса на българските банки. Раздаваните от тях кредити вече са на значително по-висока цена. В края на 2008 година, заради временното увеличаване на лихвите на междубанковия пазар принуди БНБ да свали МЗР от 12 на 10 процента, като по този начин освободи значителен ресурс за банките в страната. Притеснителен е факта, че за момента лихвите по депозитите, които се предлагат са доста високи, което се тълкува като негативно.

Международните организации и рейтинговите компании постоянно акцентират върху уязвимостта на България от глобалната криза. Заедно с политическите скандали и влошаващия се имидж на страната, има реална заплаха от допълнително намаляване на притока от преки чуждестранни инвестиции. Понижен е и кредитния рейтинг на България – с негативна перспектива. Посочените аргументи са силната зависимост между притока на инвестиции и баланса по текущата сметка. Привлечените външни капитали покриват дефицита по текущата сметка, но негативното влияние е зависимостта от увеличението на дефицита, като пряко следствие от нарасналия приток на капитали.

Бъдещите перспективи пред България не са положителни, но за сметка на това има вариант негативните последици да бъдат минимизирани. Задължително е да не се харчи бюджетният излишък и да се спазва консервативна фискална политика. С първостепенна важност са валутните резерви и бюджетния излишък, тъй като на тяхна база се поддържа високото доверие във финансовата система и валутния борд. Трябва

¹⁹ БСК - Задължнялост

да има готовност за осигуряване на средства, за да може при забавяне на растежа, да има ресурс, с който да се финансират публичните програми. Нужно е да се възстанови финансирането от ЕС, за да може да се съживи намаляващия приток от външни инвестиции. А инвестициите в ключови за страната сектори – инфраструктура, селско стопанство, регионално развитие и други, са от изключителна важност, защото те са основният двигател на растежа през последните години.

Важен момент по време на кризи са действията, насочени в посока на търсене на нови възможности и решения на проблеми, с текущ и минал характер. Висшето образование в България определено има нужда от реформи, затова е хубаво да се погледне на него, освен като приоритет на държавата, също и като антикризисна мярка. Направено е проучване, че ако се увеличи с броя на студентите в българските университети с 12 % спрямо броя им през 2008 година, правителствените разходи за висше образование ще бъдат бюджетно неутрални. Това би могло да се постигне чрез създаване на програма за студентски кредити, гарантирани от правителството. Студентските кредити, предлагани конкурентно от търговските банки, ще покриват до 50% от разходите за образование. Остатъкът ще се покрива от директни държавни субсидии и домакинските бюджети. Ползите ще бъдат в посока на намаляване на безработицата по време на икономически кризи, увеличаване на бъдещата производителност и разширяване на кредитните пазари.²⁰ В ситуация на криза, се дава възможност да се помисли и за намаляване на осигуровките. Направено е изследване, показващо, че при намаляване на осигуровките с 7,5 процентни пункта, ще има ефект, изразяващ се в до 130 хиляди новосъздадени или запазени работни места и 0.5% повишение на годишния растеж на БВП, като разходите от подобна реформа биха били в размер на 0,52% от БВП. Ползите се изразяват в това, че реформата не е податлива на корупция, работи като директен стимул за отделния работник и бизнеса, и с възможността да бъде приложена веднага, данъчната реформа може да има незабавен ефект.²¹

5. Заключение:

Обобщавайки резултатите от настоящата разработка, може да се направи извода, че глобалната финансова криза е криза на държавното управление на икономиката. Причините могат да се обобщят като създадения морален хазарт, провежданата експанзионистична парична политика, държавните гаранции и интервенцията на държавата в икономиката. На база направените анализи, може да се заключи, че сегашната криза, не е криза на капитализма, а е по-точно криза при действията на правителствата, които се противопоставят на пазарните механизми на капитализма. Направен е кратко становище, че няма криза на човешкото знание за света, но има проблем със знанието, при разбирането и приемането на определени допускания в икономиката. В следствие на икономическия разбор на икономическата ситуация в България, може да се заключи, че сегашната ситуация поставя българската икономика в трудна и предизвикателна обстановка, но същевременно се предоставя възможност за данъчни реформи, използвани като икономически стимул за бизнеса и отделния работник и възможност за реформиране на висшето образование, в посока на намаляване на безработицата по време на икономически кризи, увеличаване на бъдещата производителност и разширяване на кредитните пазари.

Библиография:

²⁰ Симеон Дянков, Георги Ангелов – „Увеличаване на броя на студентите като антикризисна мярка”

²¹ Симеон Дянков, Георги Ангелов – „Данъчен стимул като отговор на кризата”

- 1) Айн Ранд – „Добродетелта на егоизма”
- 2) БНБ – Платежен баланс
- 3) БСК - Задлъжнялост
- 4) Георги Ангелов – Приложна Икономика – „Твърде голям за да фалира”
- 5) Дейвид Боаз – „Либертаранството: Въведение”
- 6) Димитър Чобанов – “Спестявания и инвестиции в България - кризата и отражението и върху някои показатели” – ИПИ
- 7) Ивайло Николов – Приложна Икономика – „Краят на Кризата”
- 8) Калин Христов – „Ограниченията на антикризисните мерки” – Приложна Икономика
- 9) Лудвиг фон Мизес – „Антикапиталистическото мислене”
- 10) Мак Оте – „Кризата идва”
- 11) НСИ – Безработица
- 12) Проф. Николай Неновски – „Бележки за кризата”
- 13) Проф. Г. Минасян – Безпощадното IV-то тримесечие’ 08
- 14) Румен Аврамов – „Паниката ’07” – Приложна Икономика
- 15) Симеон Дянков, Георги Ангелов – „Увеличаване на броя на студентите като антикризисна мярка”
- 16) Симеон Дянков, Георги Ангелов – „ Данъчен стимул като отговор на кризата”
- 17) Фридрих Хаейк – „Икономика и знание”
- 18) CATO Institute – David Boaz – “The return of big government”
- 19) Lawrence H. White – “How did we get into this financial mess?” – CATO Institute Briefing Papers
- 20) Roger Garrison – “The Austrian Theory of the Business Cycle”
- 21) Source: Federal Reserve Bank of St. Louis, Monetary Trends (October 2008)